

על שירה עברית וסיפורת עברית באמריקה היום

א. מבוה

ה

מרכז הספרותי באמריקה, כמו זה שבישראל, החל להתפתח מההגירה לאחר שנת 1881, שנת "סופות בנגב". שקיעת הקהילות היהודיות באירופה המזרחית, המהפכה הקומורניסטית ועליית הטאצים הביאו לחורבנם של המרכזים המסורתיים של הספרות העברית, ובמקומם החלו לפרוח המרכזים החדשים בארץ ישראל ובאמריקה. תולדותיו של המרכז האמריקני, על היוצרים שפעלו בו ויצירותיהם, תיאור היצירות, ניתוחיהן והשרכותיהן, נעשו על ידי מבקרים וחוקרים שונים, ביניהם אברהם אפשטיין, א.ר. מלאכי, דניאל פרסקי, מנחם ריבולוב, יעקב קבוקוב, גרשון שקד, יצחק זילברשלג ואחרים. ב-1943 פרסם ריבולוב ב"אחיספר" מאמר רחב יריעה (ע' 93-182) על "הספרות העברית באמריקה", העוסק בכמאת ועשרים אנשי רוח, שיצרו בין השנים 1918-1943. המאמר נכתב בימי מלחמת העולם השנייה. ריבולוב מציין, שהתקופה שחוא עוסק בה היא תקופה סוערת ומחפכנית, שמוטטה את חיי היהודים באירופה. בתקופת ההרס והחורבן נבנו הישוב החדש בארץ ישראל, והמרכז היהודי באמריקה. אמריקה אחרה בפריחתה העברית. עד מלחמת העולם הראשונה היתה הספרות העברית בה בשפל המדרגה, לא גלי החגירה ולא אמריקה עצמה הצמיחו יוצרים ראויים לשמם. סופרים ועסקנים שהגיעו לאמריקה בימי מלחמת העולם הראשונה שינו זאת. מתום מלחמת העולם הראשונה החלה תקופה חדשה של ספרות עברית באמריקה. ריבולוב דן במאמרו בפובליציסטיקה, אנשי מסה וביקורת, חכמת ישראל וספרות מדעית, מספרים ומשוררים. הוא עוסק בסופרים שונים: י.ד. ברקוביץ, אברהם שוער, ה. סקלר, יוחנן טברסקי, ש.ל. בלאנק, ל.א. אריאלי, ח.א. פרידלאנד, ראובן וואלינרוד, ש. הלקין, יצחק זילברשלג ואפרים א. ליסיצקי, זיטא רבינוביץ, ב. אייזיקס, ש. קושטאי (סיפרשטיין), יעקב טארקוב-נעמני, מ.ג. גלן, ואחרים. בתחום השירה הוא עסק ב.ב.ג. סילקינר, א.ש. שווארץ, אפרים א. ליסיצקי, ישראל אפרת, שמעון גינצבורג, הלל בבלי, ש. האלקין, מ. פיינשטיין, אברהם רגלסון, יצחק זילברשלג, ח.א. פרידלאנד, גבריאל פרייל, ראובן גרוסמאן, פסח גינצבורג, ברוך כצלסון, אברהם סולודאר, א. דומניץ ואחרים. השירה קדמה לסיפורת באמריקה. בין שתי מלחמות העולם היה הישג ממשי ורב ערך בספרות העברית, והיתה תקווה לעתיד. "הספרות העברית בארץ הזאת נעשתה חלק יסודי ובלתי נפרד מחיי הרוח של כנסת ישראל באמריקה", הוא מסכם (ע' 181). בכל התחומים

באמריקה, כולל בספרות העברית, לוקחים היהודים חלק במצב גורלי, בהכנת עבודה היסטורית שהיא זרע העתיד. עתה, חמישים שנה לאחר צאת אותו מאמר, המציאות רחוקה מן החלום, וההישג רחוק מן התקוות.

בכרך הראשון של ספרו "מרנסאנס עד רנסאנס – ספרות עברית מ-1492-1970", מקדיש זילברשלג פרק מיוחד (ע' 249-328) למרכז המינורי של הספרות העברית באמריקה. זילברשלג מבחין בשלוש תקופות בתולדות הספרות העברית באמריקה: א) מ-1645, שנה שבה 23 יהודים התיישבו בניו-אמסטרדם, עד 1860, שנה שבה פורסם הספר העברי הראשון. ב) ההתחלה המאוחרת של הספרות העברית, 1860-1907. ג) תקופת ההישגים, המתחילה ב-1909, שנה בה פורסם שירו של סילקינר "מול אוהל תמורה". זילברשלג דן בשורה ארוכה של יוצרים באמריקה. מאמרו מסתיים בקטע הבא (בתרגום – ל.ח.):

הספרות העברית באמריקה עמדה בפיתויים של וולגאריות באמנות הכתיבה ושינויים קלאידוסקופיים באמניות האחרות, והיא הצליחה לשמור על מעמד, ההולם את הייחוס העתיק שלה ואת הטעם המזרחי שאינו ניתן להפרדה מהשפה העברית. אולם כמעט כל היוצרים שיצרו רנסאנס קטן של ספרות עברית באמריקה מתו. המעטים ששרדו כאן ובישראל הינם זקנים ועברו את התקופה הספרותית המובחרת שלהם. והצעירים עדיין יבואו. ההיגיון הקפדני של האירועים יהפוך את פרוגנוזות הכיליון לנחוצה. אולם ההיסטוריה היהודית גדושה בתחייה מלאת ניסים של הרוח. ותחייה ניסית של ספרות עברית באמריקה אינה בלתי אפשרית.

הדברים נבונים, אך אפילו זילברשלג, שמוכן להאמין בנס תחייה ורואה בו אפשרות, אינו מוכן כאן לראות את הפוטנציאל והמאגר הגלוי לאפשרות התחדשותה של הספרות העברית באמריקה גם מתוך היוצרים שמקורם בישראל. הוא לא הצביע בפרק זה, למשל, על רחל איתן כעל סופרת עברית שעשויה היתה להיות חלק מהתחייה האפשרית של ספרות עברית באמריקה.

אם בעבר היה ניסיון להקים מרכז של ספרות עברית באמריקה, מכבר אין עוררין על כך שמרכזה של הספרות העברית הוא בישראל, דבר שנעשה ברור כבר לאחר מלחמת העולם הראשונה. אך עדיין יש מקום להתמודד עם טענה שנשתגרה, החוזרת שוב ושוב כמובנת מאליה, לפיה הגיעה הספרות העברית באמריקה אל קיצה. לפי טענה זו, היוצרים שהגיעו ממזרח אירופה לאמריקה כבר נפטרו – רובם באמריקה ומיעוטם בישראל, אליה עלו. כך נפטרו באמריקה,

המקורית של המהגרים ממזרח אירופה לאמריקה היה אוהד בעיקרו, מתלויים קשיים חוץ ספרותיים להתייחסות לדור היוצרים בה כיום. היוצרים הקודמים הגיעו לאמריקה לפני קום המדינה. כך, למשל, הגיעו לאמריקה יעקב סובל ב-1875, גרשון רוזנצווייג ב-1888, מנחם מנדל דוליפקי ב-1892, יצחק רבינוביץ ב-1894, אימבר ב-1891, בנימין נחום סילקינר ב-1908, א. ליסצקי ב-1900, ב. אייזיקס ב-1904, ישראל אפרת ב-1905, ח.א. פרידלנד ב-1907, ה. בבלי ב-1912, שמעון הלקין ב-1914, יצחק זילברשלג ב-1920, גבריאל פרייל ב-1922, אריאלי-אורלוף (1886-1943, הגיע מישראל) ור. וואלטרוד ב-1923. כנגד זה, רוב רובם של היוצרים העבריים באמריקה היום הגירו אליה מישראל לאחר קום המדינה, ומלווה לכך ההתייחסות הפרובלמטית ל"יורדים". הוא הדין בקהל הקוראים. אין כאילו אינו קיים. אמנם, קהל הקוראים של הספרות העברית באמריקה בארץ רחב ואינטנסיבי יותר מזה שבאמריקה גם באופן יחסי, ובייחוד כשמדובר בקהל המצומצם יותר בשירה מאשר בפרוזה, אך אין להתייחס אל קהל קוראיה של הספרות העברית באמריקה כאילו אינו קיים. ישראלים רוכשים מהארץ ומביאים לאמריקה יצירות ספרות, הם מזמינים אותם מישראל, נרשמים כמנויים על סדרות שונות, בערים הגדולות יש חנויות ספרים עבריים, וניתן לשאול יצירות מהספריות. קהל קוראים זה מורכב בעיקרו מישראלים מהגרים ובניהם. עקב הזיקה הרוחנית החזקה של קהל קוראים זה לישראל, הם גידלו ילדים שהעברית היא שפה שנייה עבורם, בה הם שולטים ברמה נאותה גם לקריאת ספרות עברית יפה. אבן-זוהר הוציא מחשבונו גם את קהל הקוראים של ספרות עברית בתרגום. עוז, יהושע ועמיחי הינם בין היוצרים הלא מעטים שפיתחו להם קהל קוראים כאן, שאינו יכול לקרוא את יצירותיהם במקור.

אין כוונתי כאן להתמודד עם טעוניהם אידיאולוגיים, אין כוונתי גם לתת "לגיטימציה" ליוצרים העבריים החיים באמריקה היום, או לקהל הקוראים של הספרות העברית בה, אף לא להרחיק לכת ולטעון שיש כאן איזה "מרכז" ליצירה עברית מקורית. רצוני לתאר את המצאי בתחום. בעוד שבתחום השירה יש איזו שהיא יצירה שמקורה במשוררים עבריים ילידי אמריקה, איני יכול להצביע על יוצר עברי ילידי אמריקה הכותב רומנים בעברית באמריקה היום. הנחתי היא שקיומם של קהל קוראים ושל יוצרים עבריים באשר הם נמצאים הם אך אות נוסף לחוסנה של העברית. המציאות גורמת לי לחשוב שאין אנו עוסקים באפיזודה חולפת, נהפוך הוא, מהגרים מישראל יוסיפו לבוא לאמריקה ולהגדיל את קהל קוראיה של הספרות העברית כאן, וגם את מספר יוצריה. שקד תיאר ברגישות דייקנית את חוויות הבדידות העוברת על יוצר עברי באמריקה (עי' 108-109). חוויה זו אין משמעותה חוסר קיומם של יוצרים. בעוד שכללית נכונים דברי שקד, ש"חוף המבטחים הכלכלי והחברתי מצוין בדרך כלל את קיצה של הזהות התרבותית" (עי' 109), חוף המבטחים החברתי-כלכלי אינו עונה על כל צרכיהם של כל אלה שבחרו להיות יוצרים וקוראים של הספרות העברית. למרות שהבעיות ששרטט הלקין ב-1946 במסתו על "יהודים ויהדות באמריקה" עדיין אקטואליות, ויכולות להסביר גם מדוע אין לצפות פריחה מחודשת של כתיבה עברית מקורית באמריקה על ידי יהודים ילידי אמריקה, אין להתעלם מהיש כאילו אינו קיים. המשך יבוא

גבריאל פרייל (1911-1993) קורא משיריו בניו יורק, 1992

בין שאר היוצרים העבריים שהגירו אליה, ח.א. פרידלנד ב-1939, אריאלי-אורלוף ב-1943, ה. בבלי ב-1961, ב. אייזיקס ב-1975, יצחק זילברשלג ב-1988. יוחנן טברסקי עלה לישראל ונפטר בה ב-1946, שמעון הלקין עלה ב-1949 ונפטר בה ב-1987, וי. אפרת עלה לישראל ב-1955 ונפטר בה ב-1981. גרשון שקד מסכם את המצב כך: "הנסיונות החוזרים והנשנים להקים בארה"ב מרכזי ספרותי, לא עלו יפה. לאחר שנשתלק דור המהגרים (או דור ראשון של בני מהגרים), בין שהלכו לעולמם ובין שעלו לא"י, לא היה לנסיונות אלה המשך, וגבריאל פרייל... הוא כיום, מן הסתם, המשורר העברי האחרון בארה"ב. קיומם של שתי העיתונות ("עיתונות" - ל.ח.) העבריים, "הדואר" ו"ביצרון", תלוי על בלימה, והם מתפרנסים יותר משאריות משולחנה של א"י (סופרים הכותבים בארץ או יורדים המחפשים את דרכם שם) מאשר מפריחה מאוחרת באמריקה העברית. איתמר אבן-זוהר קובע כי במה שנוגע לרב-טריטוריאליות, "הספרות העברית הישראלית הפכה באופן הדרגתי למרכז העיקרי של הספרות העברית, ומשנות הארבעים ואילך הפכה כנראה למרכז הבלעדי (אם נתעלם מהשרידים של הפעילות הספרותית העברית בארה"ב)" (עי' 438). באשר לקוראי הספרות העברית הוא קובע, כי "הספרות העברית הפכה להיות חד-טריטוריאלי, נחלתו של העם היהודי-ישראלי בלבד, ואילו העם היהודי הלא ישראלי אינו נזקק לספרות העברית" (עי' 439). נראה לי, שהתמונה שצוירה למעלה מתוארת בצבעים חדים מדי, הן מבחינת שיקוף מצבה של היצירה העברית המקורית באמריקה היום, והן מבחינת שאלת קיומו של קהל קוראים של הספרות העברית באמריקה. בעוד שהיחס ליצירה העברית

על שירה עברית וסיפורת עברית באמריקה

(המשך מן הגליון הקודם)

ב. שירה

בתר"פ פרסם הלקין (כרך א' 65-69) דברים שנגעו לשירה העברית באמריקה. הוא תיאר אותה כשירה צנועה, המתארת הרגשות צנועות, וארשתה צנועה – אין היא מחפשת חידושים. זוהי שירת אמת היוצאת מן הלב ונכנסת ללב, בלי התנשאות, בלי לבקש לה מדור לעצמה, אך מבקשת להיות מוכרת כבשר מבשר ספרותנו ועצם מעצמיה. "העו לא תעיז לתור לה נתיבות חדשים משלה, ולצעוד בצעדי און במשעולים הכבושים מאז לא נתנסה" (ע' 65).

בשנת 1938 פרסם מנחם ריבולוב "אנתולוגיה של השירה עברית באמריקה". נמצא באנתולוגיה משיריהם של יעקב סובל, גרשון רוזנצוויג, משה ישראל גרסון, מנחם מנדל דוליפקי, יצחק רבינוביץ, נפתלי הרץ אימבר, ומשוררים אחרים בהם הוא עסק במאמרו הנ"ל משנת 1943. במבואו עומד ריבולוב על כך ששירה זו ינקה מן היצירה הספרותית העברית לדורותיה. הוא מחלק את השירה העברית באמריקה לשלוש תקופות: (א) עד שנות התשעים של המאה שעברה לא היה באמריקה יוצר הזכאי להיקרא משורר עברי, וזאת למרות שא.ר. מלאכי מנה ב"ספר השנה ליהודי אמריקה" תרצ"ה, עשרים כותבי שירה שזמנם מגיע עד שנות התשעים למאה שעברה. (ב) תקופת ביניים מבחינת איכות היצירה וזמנה – רוזנצוויג, דוליפקי, אימבר ואחרים, משוררים וחרוזים תלושים ממקורם וזרים באמריקה, אליהם יש להתייחס ברחמים והבנה, "כי תקופת ילדות היתה זו וחותמה – התמימות" (ע' ז). זוהי שירת בוסר תמימה וקרתנית. (ג) התקופה המודרנית בשירה העברית באמריקה, המתחילה בבנימין נחום סילקינר (קובנה, 1883, מ-1904 בארה"ב). עיקר החידוש בתקופה זו הוא שמשורריה המשיכו באמריקה את השירה העברית שהיתה ברוסיה ובארצות אחרות. זוהי שירה אנושית יהודית ואישית, שהלכה והתחזקה. בעוד ששנות מלחמת העולם הראשונה והמהפכות שבאו אחריה הכניסו תוהו לספרות, ובכללה זו העברית, השירה העברית באמריקה לא תרמה תרומתה לטירוף, אלא המשיכה לבקש לה חיי עולם מבחינת התכנים והצורות. "מנסיונות קלים ומעניינים מבחינת תולדות הספרות הגענו ובאנו ליצירת ערכי שירה, והם חשובים ומלאי עניין מבחינת היצירה הספרותית. ואוהב השירה, אשר לא יחדל לעולם מן הארץ, יכול לטעום גם בכרמנו האמריקני כמה פירות בשלים ומשובחים..." (ע' לו).

ב-1943 פרסם זילברשלג ב"אחיספר" מאמר על "השירה העברית בעולם החדש" (ע' 216-245), בו הוא מתייחס לדברי הלקין על חוסר מקוריותה וחוסר כוחה של השירה העברית.

מאז כתב הלקין את דבריו – מדגיש זילברשלג – קמו באמריקה משוררים עבריים חדשים, שסללו מסילות חדשות לשירה העברית באמריקה, העשירו אותה, הושפעו מן השירה האנגלית, האמריקנית, האירית והסקוטית (ע' 216). הוא מצביע על משוררים שונים, כולם כלולים ב"אנתולוגיה של השירה העברית באמריקה" של ריבולוב.

מרבית הכותבים שירה עברית באמריקה היום הם ישראלים. רבים מהם, כפי שיצוין בהמשך, עוסקים בהוראה באוניברסיטאות ומפרסמים גם – ולעיתים בעיקר – מחקרים. צמצום היריעה אינו מאפשר דיון מקיף ביצירות. חלק מהן נכתבו בארץ, וחלק באמריקה. לתקופה האמריקנית מתווספים פעמים רבות נופים ונושאים מקומיים. הנושאים הקשורים לארץ תופסים חלק נכבד מהשירה העברית הנכתבת כאן. המטרה הצנועה העיקרית במסגרת זאת היא להצביע על התופעה ועל המצאי, בלי יומרות, ולא להציע הערכה סלקטיבית. נוצרת באמריקה ספרות עברית, נראה שהיא תמשיך להיווצר, ויש לתת לה פסק זמן ארוך יותר כדי לסכם את איכויותיה האסתטיות. אין צורך ואין הצדקה להתעלם מעובדת קיומה, ואין לצפות בצורה פטאלית מראשית אחרית בקשר למה שיכול להיווצר כאן. איני עורך כל השוואה עם מה שנוצר בישראל, כי עצם הניסיון לערוך השוואה כזאת צופן התיימרות שאין לה בסיס, והיא מיותרת.

המשורר המוכר ביותר היום מבין המשוררים העבריים באמריקה הוא גבריאל פרייל יליד אירופה. אברהם בנד ורוברט וייטהיל הם ילידי אמריקה. אתייחס גם אל חביב גורין שנפטר לא מכבר, כדי ששירתו לא תשתכח.

גבריאל פרייל (אסטוניה, 1911, הגיע לארה"ב בגיל אחת-עשרה, נפטר ב-1993) היה הידוע ביותר מבין המשוררים הכותבים שירה עברית באמריקה בדורנו. בגלל ריבוי הפנים בשירתו, היקף כרכיה, והפרסומים הרבים עליה, מצד אחד; ובגלל המצע הקצר כאן, מצד שני – בחרתי להציג את פרייל דרך תמצית של ראיון מוצלח שערכה אסתר דותן עמו (ר' ביבילי, רשימת מאמרים, 5), לרגל קבלתו את פרס ביאליק תשנ"ב. פרייל הוא אוטודידאקט, ולא סיים את לימודיו באוניברסיטה. הוא מצוין, שלא קיבל את פרס ביאליק לפני כן, כי "היתה להם איזו מסורת שאנשים שגרים בחו"ל אינם רשאים לקבל את הפרס. רצו שכולם יגורו בארץ. רצו לעורר את הסופרים שישתקעו בארץ..." (עמ' 14-15). בבית הוריו דיברו יידיש ועברית. הוא רואה שלוש שכבות בעצמו – ליטאית (הוא אך נולד באסטוניה), אמריקנית וישראלית. הוא הושפע מברל פומרנץ, חיים לנסקי ודוד פוגל. בהתחלה הוא כתב יידיש, הושפע מיעקב גלאטשטיין שעודד אותו. לאחר חצי שנה של כתיבה ביידיש עבר גם לעברית, כמעט שתרגם את שיריו, אך

השירים בעברית וביידיש שונים. היידיש נמוכה בעוד העברית גבוהה למדי. גם הלקין אהב את שירתו. שירו הראשון נדפס ב"הדואר" ב-1936. אחר כך הוא פרסם בכתבי עת שונים בארץ, גם בשמרניים וגם במהפכניים מבחינה ספרותית. תחילה שירתו היתה קצת נמלצת, ועתה היא פרוזאית מאוד. שיריו הם תגובה פרטית, אישית, לעולם, שנותנת לדברים תכונה של קונקרטיזציה, והקונקרטיזציה הופכת לרוחנית. עולם שירתו של פרייל פרטי, רק עולם היום-יום נכנס לשירים. הוא אהב את אמריקה בכלל ואת ניו יורק בפרט והן השפיעו עליו. את שפת הדיבור בשירתו הוא פיתח על ידי קשריו עם יצירות ויוצרים. הטענה שאין גוון יהודי ביצירתו אינה מפריעה לו, אף טראגדיה לו מוצדקת במידה מסוימת. למרות שהוא, אישית, רומנטיקן, כבר אין הוא מאמין בכוח המילים לשנות את העולם. הוא רואה עצמו כצייר לשוני, המרבה להשתמש בשיריו בצבעים, בציורי לשון, בדימויים. הוא ער לדעה שהשירים הטובים הם מהתקופה האימפריסטיטית שלו, שאחריה – כך היו שטענו – הוא הפך לחשבן, הוגה דעות. הוא מתעניין בשירה הנכתבת בישראל ובשירה אמריקנית. אצטט כאן את השיר "אדיב לעצמי" מתוך קובץ שירים מ-1976-1979, ששמו זהה עם שם השיר (ע' 22): "הייתי סירה עוגנת/ בכפר דייגים מווריד במיין / לא איזה שבב צף מחוויר / על גל בברונקס משחיר / אני נעוץ בבית קפה רדוד / לוגם 'קולה' בקש. איני / שם לב לטלאי זה או אחר / אנסה להיות אדיב עם עצמי // את תואר האצולה שלי / זנחתי בירושלים / ענן חשוד בעיניים / בניו יורק אני מעילדק / תלוי על קולב". כיום אי אפשר לדבר על שירת פרייל בלי להזכיר את תרומותיה הנכבדות של פרופ' יעל פלדמן לחקר שירתו של פרייל במאמריה ובספרה (ר' ביבל).

אברהם בנד הוא פרופסור לעברית מודרנית ולספרות משווה באוניברסיטה של קליפורניה בלוס אנג'לס. הוא נולד ב-1924 בארה"ב. ב-1963 הוציא קובץ שירים בשם "הראי בוער באש". זהו קובץ שירים של הרהורים על דרכו של עולם בכלל, ועל דרכו של הדובר השירי בעולם בפרט. השירים יונקים מהכרה פנימית של תרבותו של ישראל-סבא מצד אחד, ומהמיתולוגיה היוונית מצד שני. קשת הנושאים רחבה: אב ובנו, אדם מול נוף, החיים בכרך, אהבה, אדם ואל, אדם ואמונה, אדם ונפתולי חייו, מוות, משאות-נפש, אומנות, שירה ועוד. בחלק מן השירים נמצא חריזה שיטתית או לא שיטתית. השיר הבא ("איך נשיר", ע' 50) עשוי להדגים את הפואטיקה והסגנון שבקובץ: "איך נשיר ופינו מלא נייר / מתילי-התזכירים הסרוחים / כזבחי מתים על שולחנו. // איך נשיר, איך נחוש ברחש/ המיוחד, עת כל הבל משוכפל/ בנייר פחם עומרים-עומרים. // איך נשיר לאופק המעוגל – / אם שיטחנו דמותנו, אם צמצמנו/ ישותנו בתעודות זהותנו. // בתוך מגרות הפלדה/ תיקנו כינורותינו: / איך נשיר ופינו מלא נייר". בשירים שונים מתמודד הדובר עם בעיות שונות באומנות בכלל ובשירה בפרט.

חביב גורין, רופא-עיניים מניו-יורק שהלך לעולמו לא מכבר, פרסם בין השנים 1984-1988 חמישה קבצים של שירה. את שירו הראשון כתב בהיותו בן שבעים ושתיים. מן הקבצים ניתן לדלות שירים מנופים, אישיים, בעלי ייחוד של מבע, של עולם ציורי אישי עדין ונוגע ללב באמיתו, שירים שהיו עושים יותר צדק שירי לאיש לו קובצו כולם בקובץ צנוע אחד במקום להיות בטלים וחבוים בין דפי חמשת הכרכים. גורין נצמד לפרטי הוויה שנעלמו מעיניו והוא מחלף מהם משמעויות ציוריות-

כוללניות-שכלתניות. בשיריו ניכר מאמץ לבטא נפש עדינה ושבירה, המביעה – ללא תחכום פואטי – את עולמה האישי, ועם זאת תוהה ומחפשת איזו משמעות כוללת, תשובה לשאלות היסוד של האדם. המעבר מקובץ לקובץ אינו עומד בסימן של התחדשות או התבגרות פואטית, המבע השירי הבהיר, הישיר והתם, נשאר בעינו. כבר הקובץ הראשון, "חסר בית", מציג נושאים שיחזרו בקבצים הבאים: זרות, תוגה, זכרון ילדות עשוקה, זכרונות קשים ממזרח-אירופה, צער על הגורל היהודי, עצב הזקנה, חרדות מהמות, הגות על דרכו של עולם, צער על אשה שהייתה והלכה לעולמה.

בן דור אחר הוא שמואל רוברט-וייטהיל (צפון קרוליינה, 1947), בן למשפחה מתבוללת שרכש עברית בכוחות עצמו, ושהעברית אינה חלק מעיסוקו המקצועי (הוא עורך-דין). שירה הוא החל לכתוב אחרי גמר לימודי המשפטים. הוא חי תקופה מסוימת בארץ, אף פרסם שירים במוספים ספרותיים בארץ ועסק בתרגום. העברית נענית לוייטהיל כאילו היתה שפת-האם שלו. הוא היום המשורר העברי היחיד שנולד באמריקה ואינו בגיל שיבה. עד כה הוציא וייטהיל שני קבצים של שירה. "עורבים חומים" הוא קובץ שירים ליריים במשקל חופשי. נמצא בהם שירי אהבה, נופים, אדם מול טבע, נופי עיר וכפר אמריקנים, אדישות האדם בכרך למציאות אכזרית, אפופת בדידות, פשע, סבל, שעמום, מוות וריקנות. נמצא רשמים שיריים מספרד, ממכסיקו, נופים ישראלים – תל-אביב, סיני, מראות ב"יד ושם". מראות-העיניים ומראות-הלב בישראל מצויירים מנקודת מבטו של אחר. יש מבע גם לדו-שורשיות וגם לחוסר שורשיות בשירתו. ב-1981 הוא הוציא קובץ שירים נוסף, "אפס מקום", של פיוט גלוי-לב, צלול ומלא כאב. נמצא כאן שירים על יחסי בן והוריו, פרובלמטיקה מורכבת של קיום יהודי-אמריקני, התייחסות אל הדמוני ואל המציאותי, הוויה יהודית מזרח-אירופאית שנגררת להוויה היהודית-אמריקנית. הדובר מצטייר לעתים כחסר-כל, שאינו מוצא מנוחתו לא הכא (ישראל) ולא התם (אמריקה) – חי בפרדוקס של אפשרות "לרדת הביתה" (ע' 31).

היוצרים הבאים בתחום השירה הם, שלא כקודמיהם, ישראלים שהיגרו לאמריקה:

אביבה ברזל (נולדה בתל-אביב ב-1929, בארה"ב מ-1952), קשרה את גורלה עם הלשון העברית לא רק בפועלה במסגרת ההסתדרות העברית באמריקה כסגנית נשיא ומנהלת כללית של ההסתדרות העברית באמריקה, אלא גם ביצירה עברית מקורית. היא פרסמה שירים דק-ירגישות ועשירי מבע בבמות שונות, ביניהן "הדואר" ו"בצרון", "ידיעות אחרונות" ו"ידבר", בייחוד בשנות השבעים והשמונים, וממשיכה ביצירתה גם היום. אחדים משיריה אף תורגמו וראו אור באנגלית. בשיריה נמצא תפיסה דקה של הטבע והשלכותיו על האדם העומד בולו עמידה הגותית, שפע והתממשות שאינם מקהים את העירנות למכאובי הזולת, עמידה מתריסה, מיוסרת ומתפללת מול חללי מלחמות ישראל ומול הגורל היהודי, עירונית לחתירת האדם להגיע אל אמת, הציפייה הלא מתממשת לבשורה, הדר העלומים מול חולשת הזקנה, ועוד. כך היא כותבת בשיר "חורף": "ליל שלג. צל ענף עץ תפוח עירום/ על שמשות חלוני. האש רוקדת באח. / בני הקטן קולה ערמונים, לחיי/ חמימות. כמעט לא שמעתי צפירה/ רחוקה (אמבולנס? משטרה?!) הוספת/ יין אדום לכוסית, אגוזים קלופים/ לקערה וחיזקתי את צלילי הרדיו/ להנות משיר

חורף ערב של שוברט/ על זקן מנגן בחוצות הריקים/ בליל שלג".
ד"ר אביבה ברזל לא כינסה עדיין את שיריה. קיימים באמריקה
כיום עוד משוררים שפרסמו שירה ולא כינסו אותה.

בנימין הרשב (רוסיה, 1928, בארה"ב בקביעות מ-1986, שהה
בה פרקי זמן ניכרים מאז שנות החמישים), פרופסור לספרות
עברית וספרות משווה באוניברסיטת ייל, פרסם את "שירי גבי
דניאל". השירים פורסמו מ-1976 ואילך, על כן ודאי הוא שחלק
ניכר מהם או אף כולם נכתבו בהיות הרשב בישראל. מכל מקום,
הרשב הוא (נוסף לכל מה שעשה בספרות) משורר עברי החי כיום
באמריקה. על-פי המבוא לספר, גבי דניאל הוא שם העט של ציר
בשם מישא, שהיגר מישראל, ששיריו נמסרו להרשב על-ידי
ישראלי אחר בשם לוריא, והרשב היגישם ופירסמם. דניאל, לפי
המבוא, מוכן להסתכן בסיונותיו האמנותיים בלי להירתע
מאפשרות של כשלון ובלבד שלא ילך בתלם. הוא החל לכתוב
שירה "כהרפתקאה אוונגרדית ושובבה בעיקרה – ואולי אף
כהיאחזות נוסטלגית במולדת שנייה, לישת לשון לשמה" (ע' 12).
הוא קרא לשיריו "חרוזים", "תרגילי לשון", "שלא יקחו זאת
ברצינות, לא כישירה", לא כאתגר לדור הקודם או לדור הבא, לא
אמנות חדשה ולא משמעות עמוקה, סתם ככה: חרוזים, שעשועי
לשון" (ע' 16). שלא כבתחום הציור, בתחום השירה דניאל הוא
רק "אורה, סקרן, אספן בלבד" (13), הוא בחר לכתוב שירה
בעלת "קליידוסקופ מטפורי", היה "קשוב לטקסטורה,
ריתמוס, צליל, להטוטי הלשון, מעברים מזעקה לגמגום,
מעברית ללועזית, וכיו" (ע' 12). עומק השיר אינו תלוי בהנמקות
ההגיוניות המובעות בו, אלא בהשתקפות ההדדית של הלשון
והתוכן זה בזה. מתוך חיפוש מתמיד של רענון צורני ניסה דניאל
אפשרויות שונות, "מינימליזם, לשון סוריאליסטית ועל-
הגיונית, חריזה שופעת, סוגי בתים מדוייקים, פתוס פוליטי
ואירוניה, ודיבור ישיר בריתמוס חופשי". אין לו הגדרות
פואטיות או תורה פואטית מוגמרת, אלא "איורים אירוניים",
תלישי מילים". כך פותחת "הבלדה על גבי דניאל":

"גבי דניאל, קוסמופוליט, מסתובב לו בבירות כמו תקליט,
עם פספורט ישראלי, עם תיק מחליד, עם זקן בלונידי
להחריד, עם חיבה לבירה ולגין, עם קריצה לנירה ולגין, רגע
הוא מרקיע כשביט – ומצניע, ומבליע: אינדיביד. לא מלח,
לא פיטן, לא פליט, גבי דניאל, קוסמופוליט".

מישאל מסורי כספי (ישראל, 1932, מ-1969 בארה"ב) הוא
פרופסור לשפה וספרות עברית באוניברסיטת קליפורניה
בסנטה-קרוז. כספי פרסם שני קבצים של שירה: "שירי הסבי"
(1982) ו"כספון" (1990). אלה הם שירים ליריים, הכתובים
במשקל חופשי. בקובץ הראשון נמצא נופים אנושיים המעוגנים
בארץ, יחס עדין למורשת הסב העוברת מדור לדור ומוצאת
ביטוייה בשירים רגשי-מבע, מלאים וגדושים בזכרי-לשון
אפקטיביים, באהבה למורשת, עצבות וצער ופסימיזם, שירים
סנטימנטאליים לאשה, לאב. למבע שואף לאיפוק. הסגנון עשיר,
הנושאים בוקעים ממעמקי עולמו האישי של הדובר השירי.
ב"כספון" נמצא שירים על אס וב, שירי אהבה, יד למורשת,
מסורת, דורות עברו. אלה הם שירים בהירים שנימת גיון שזורה
בהם. אביא כאן את השיר "לו ילדה" ("כספון", ע' 23):

"לו ילדה היתה לי/ הייתי צוחק בצחוקה הרך, וקורא
ילדים שיבואו/ לראות/ ביום שידובר בה, שיעלה ויבוא/
ויגיע // לפעמים באור של ימי שהולך/ ומחשיך, ואין עוד נוגה
עלי, / כשאני מכונף תחת כנפי אשה, / פעם רסיסית, פעם חמה, /

שותה במיטבי – מי טובה, / אני שוכח את השחור של החושך/
הסוגר, / רואה את צחוקה הקר של/ הבת, שלא היתה/ לי".

רינה לי (פולין, 1932, בישראל מ-1935, בארה"ב מ-1968),
שעד לפני שלוש שנים היתה פרופסור לעברית בקווינס קולג',
פרסמה שלושה קבצים של שירה (1960, 1965, 1971) שמהם
בחרה שירים וכללה אותם בקובץ השירים "שנות צהריים"
(1980), שכמחציתו מורכב משירים שלא ראו אור בקבצים
הקודמים. מתוך התאריכים המוזכרים כאן מובן, מה שמובן
לגבי יוצרים אחרים הכלולים כאן: חלק מיצירתם שייד
לתקופה שבה הם חיו באמריקה, וחלק – לתקופה שבה הם חיו
בישראל. שיריה של לי הם שירים ליריים בהירים, משוחררים
מסכימות צורניות, בהם עומדת הדוברת השירית מול שלל
חוויות שכולן משאירות בה רישום עמוק, לעיתים מתוך שאיפה
להבין את המשמעות הכוללת של ההתרחשות. הטון פסימי.
אביא אחד משיריה החדשים בקובץ "שנות צהריים" (ע' 29):
"עטלפי-מחשבות מאהילים על נפשי/ אני הוגה בידידים
ליוויתי/ אל מנוחתם האחרונה // בחוף משתוללת סערה/
בהילולת-הולדת/ ורוח עזה חולפת בעיני/ נושפת ומכבה/ את
נרות הכוכבים // מבטן עוגת-תבל אפלה/ נישאת אוושה
מכרסמת. / כבר אפשר כמעט לשמוע/ את הפירוורים...".

דוד רבי (עיראק, 1938, מ-1951 בישראל, מ-1970 בארה"ב),
הוא פרופסור בגרץ קולג' (שפה וספרות עברית) ובמכללת ברין-
מאר (עברית מקראית), הוציא שני קבצים של ספרי שירה: "אור
ראשון" (1968) ו"אור זרוע" (1974). הקובץ הראשון מתאר את
הדובר השירי וגורלו בעולם, כשהוא נע בין תקווה ליאוש, שמחה
לצער, אהבה ובדידות. בארבעת המדורים הראשונים של הקובץ
השני נמצא שירים ליריים, במדור החמישי – קטעי הגות
והגדרות, במדור השישי – סיפור קצר. נושאי של רבי מגוונים:
הניוון המתגלה בבתי-קפה, משוררים ואופיים, מהות הילדות,
העיפות הנובעת מהעמדת-פנים, ועוד. הנה השיר "הפנתרים"
("אור זרוע", ע' 12):

"במזרח כבר באה השמש; / זו מציאות. / בעירות אין
תשובות. / לכלובי החדש התמסרו. / גדותיו אבן קרה, אך
אמיתית. / כרובים אלה שאורם חרב מתהפכת, / נעלו שערים
לעבר, / מפתחם אבוד. / פרוי אהבה בין עצי הדעת, / מלקטים
בשקם הנקוב".

ב-1991 הוציא רבי את "מעגל הנודד", מהדורה דו-לשונית,
ובו שירים המתארים את נודדיו ומשבריו של יהודי העובר
מבגדאד לירושלים ומירושלים לאמריקה, כואב על התנתקותו
מתרבותו, על הניכור בו הוא חי חיים תלושים ומורכבים.

אברהם מרתאן (מרוקו, 1933, בארה"ב מ-1948), הוא
פרופסור ליהדות בגרץ קולג'. בקובץ שיריו "שבות הסירות עם
ערב" הוא כותב על אורות רחוקים שהבטיחו חוף מבטחים
והכזיבו, על השיר שהוא האור והאש והמים והחיים והטל
והכוכב בציה. עוד מעט יידוע הדובר השירי, ועדיין לא מצא
צערו ביטוי הולם. השיר והחלום והכמיהה למעט אהבה הומרו
בצער יומיום. התפכחות מאמונה, מרירות החיים, כובד נטל
החיים וריקנותם משתקים את השיר. החיים קטנים והמוות
חיוור על-אדמות. העולם מלא יגע, אש, הרס ושחיתות, שלושה
ראו אישה – אחד ראה בה טומאה, השני – נסיכה שבויה,
השלישי – יאוש ומוות. מבעו של מרתאן צלול וישיר, דימויני
בהירים, רגשותיו סוערים.

המשך יבוא (בצירוף רשימה ביבליוגרפית)

על שירה עברית

וסיפורת עברית באמריקה

מאת לב חקק

(המשך מהגליון הקודם)

"דע את השדה. / כי השדה הוא גוף / וחכמת הגוף היא ידיעת השדה. / ידע הידיעות. / מי אמר, כי אין לדעת כלום, / אם אחד ברבים ורבים באחד. / פנימיות שוחרת אחדות / משוחררת מיאוש. - / אלמנת חושים." ("בעקבות הודו").

שרי כהנא-ניב (אילת-השחר, 1957. מ-1985 בארה"ב), מוסמכת לספרות עברית, פרסמה את "אתה בא בחשאי", שזכה בפרס אקו"ם. הרבה מנפיו הם ישראלים. יש בו נוסטלגיה לרע, לאהוב, לנוף. אלה הם שירים של נפש ענוגה על כאב, בדידות, אהבה. השירים כתובים במשקל חופשי, מבעם בהיר וישר, ציוריים צלולים:

"חשבתם פעם כמה עצב / טמון בעלילת חייו / של יוסף, / נכון שהכוכבים והאלומות / השתחוו לפניו / אבל הוא היה / בודד / בבור במצרים ללא / בנימין יעקב / ומרחב שדות. בשעות בין הערבים / נזכר היה באביו הזקן / ומוחה דמעה מן העין. / אל תבקשו לכם גדולות / הישירו בנופי מולדת / במחוזות הקסם של הנפש" (ע' 26).

יוצר פורה ששהה שנים רבות בארה"ב הוא **יוסי גמזו** (נולד בפאריס, 1938, בישראל מגיל שנה. בארה"ב 1973-1976; 1987-1993). יוסי גמזו הוא בעל עבר עשיר בכתיבה. היה כתב צבאי, בעל טורים ב"על המשמר", "דבר", ו"מעריב", משתתף בכתיבת עת ספרותיים בישראל ובארה"ב, חיבר מאות פזמונים. הוא פרסם למעלה משלושים ספרים - שירה, סיפורת, עיתונאות, ספרות נוער וספרות ילדים. הרצה באוניברסיטאות באוהיו, טקסאס, סידני באוסטרליה, בדרום אפריקה (יוהנסבורג), ועוד. זכה בפרסים שונים על כתיבתו. גמזו הוא בעל סגנון עשיר, רגישות מיוחדת למלודיות של השפה, לריתמוס ולחרוזה ותזמור, נוטה לכתיבה בהירה, בעלת מסר וגרעין עליה, הנעה בין האקסוטי הזר לשורשי-ישראלי. בכתיבתו משתקף גמזו כיוצר יהודי השואב מהמורשת היהודית בכללה, והמציאות הישראלית היא אך אחת משכבותיה. במקביל לכך, לשונו שואבת ממקורות מגוונים, תנ"ך ותלמוד ולשון ספרותית גבוהה משובצת בלשון דיבור. ספרו "עמוק בלילה, עמוק בירושלים" (1977) יצא בשלוש שפות (עברית, יידיש ואנגלית), הנה שירו "משהו חרוף" מהקובץ "קסטנייטות בדם" (ע' 34):

"משהו חרוף באדמה הזאת, בגשם / הכבד, החם. עירות הבוץ / רדופות הסמטאות, הלבריינתים / הזנוחים / של הללכת לאיבוד. // לחם התירס הנטחן / בשיני העוני. / הערירות דמועת המרי והבצלים. // וזה לא מוסיקה לריקודים, סינור. לא מלגניה סלרוסה. / זאת / מכסיקו".

לב חקק (עיראק, 1944, מ-1971 בארה"ב), פרופסור לספרות עברית באוניברסיטה של קליפורניה בלוס-אנג'לס, פרסם ב-1988 קובץ שירים בשם "להוריש שיר עברי בלוס-אנג'לס", בו

אברהם בלבן (קיבוץ חולדה, 1944, בארה"ב מ-1984), פרופסור לספרות עברית באוניברסיטת פלורידה, גינסוויל, פרסם שלושה קבצים של שירה. בלבן רגיש לסגנון, כאיש אנאליטי מן האקדמיה עד לאפקטים שתופעות שיריות משיגות. בקובץ שיריו השני הוא משלב את האישי והאנושי-כללי, את האקטואלי עם העל-זמני. הוא מצליח לדלות ממראות שכיחים משמעויות סמליות-יצגניות. הדובר השירי מבטא במאופק עמידה מלאת כאב, שלו ושל אחרים, בעולם. הוא מתאמץ להבין הבנה שירית-הגותית את היש הלאומי, הארץ, מצבה, מראותיה, מלחמותיה.

"החוס הנכון" לבלבן הוא מחזור שירי אהבה, המורכב משני פרקים - "תיקון" ו"קליפות", בהם שר הדובר השירי את סיפורה של אהבה אחת החל מאושר הפגישה והאהבה הגופנית והמטאפיזית, עד לחרדת הפרדה, תוך התייחסות להבדלים שבינו לבניה.

ברוך לינק (ישראל, 1947; באמריקה - 1974-1978, ומ-1985) פרסם ב-1982 קובץ שירים בשם "ממראות בית-החולים ושירים נוספים". אלה שירים הכתובים במשקל חופשי, עשירי-לשון ובהירים. בקובץ שלושה שערים, שהאמצעי, מחזור שירים ממראות בית-החולים, הוא העיקרי בהם. נמצא כאן מבע כואב של בשר מיוסר, חרדה, פרפור בין חיים למוות. גם בשערים האחרים נוכח המוות בכל. נמצא גם התייחסות לאמונה, למציאות החברתית-ביטחונית בישראל, מראות.

אסתר פוקס (ישראל 1953, מ-1975 בארה"ב), פרסמה ב-1983 את "לי אסור להתאבד" - קובץ שירים שנחתם בשני סיפורים קצרים. לקובץ אופי וידוי. ניסיון השואה שזור בשירים לא מנקודת מבטם של אלה שהתנסו בה ישירות, אלא גם כמצב המוליד משקע המחלחל ונוקב מדור לדור וממשיך את הסבל, שכן "תיל הוא מן הדברים / העובדים בירושה" (ע' 5). הדור השני מתוודע לחוסר השורשים של עצמו, לתחושות בדידות, יתמות וניכור בעולם. גם ההתרחקות מדור ההורים אינה מביאה בסופה קרבה. מובעים חוויית היציאה, השיבה לביקור, הזכרונות, הקשר ההדוק תוך בחירת חיים מעבר לים. שיריה של פוקס ספוגים רגישות ומכאוב, ולשונה עשירה ובהירה.

דליה רוס-דניאל (תל-אביב, 1945, בארה"ב מ-1972) מרצה לספרות אנגלית באוסטין, טקסאס, פרסמה קובץ שירה בשם "פרחי יש". שיריה קצרים, מרוכזים, ליריים-הגותיים, נמשכים לעיתים אל המסתורי. מבקשת היא את ההכללה הצומחת מן הפרט, עומדת מלאת תוגה מול דרכו של עולם, ושואפת להביע בצורה מאופקת, תמציתית-הגותית, את כאבה:

נכללו שירים שראו אור בבמות שונות החל מ-1967, ביניהן – "הדואר", "בצרון", "מאזניים", "משא", "הארץ", "אפריון", "דבר", "על המשמר", ועוד. השער הראשון בקובץ עוסק במשוררים ושירה, השני – ביורדים, השלישי – באדם בכלל וביהודי בפרט.

קובץ השירים ראה אור מחדש בשנה זו וזכה בפרס רחל לשירה.

ג. פרוזה

התהייה על מעמדה ועתידה של הספרות העברית באמריקה ליוותה אותה מאז קיומה ביבשת זו. למרות שההנחות במסתו של מנחם ריבולוב "מטת-סדום ומרחביה" (1927) הגיוניות, חזונה לא התגשם. לפי המסה, האמריקניות משמשת מופת וסמל לעולם, בכל מקום נושאים אליה עין. ארבעת מיליוני היהודים באמריקה הם חלק פעיל ויוצר ברקמת-החיים שלה. תפיסת "העירייה" כבר אינה תפיסת הדור, החי כבר בעולם חדש ודורש מזון אחר; הדור החדש מבקש עלילה ופעולה, לא מליצה והרהור. על היוצר העברי לשווא. לעיניו קורא מודרני צעיר החי בסביבה מפותחת של עולם חדש, בתקופה של גילויים ואמצאות, שבה לא ימצא הקורא סיפוק בדברי-קרתנות מעולם רחוק, חולף וחסר דמיון. תקופת רוסיה נעמרה בספרותנו והגיעה העת להתחיל בספרות אחרת. "האוריינטאציה" צריכה להיות אמריקנית-אנגלית. שני מרכזי היהדות החדשים והבריאים שנתהוו עתה הם בארץ-ישראל ובאמריקה... מתבצר ומתכווץ פה, אמריקה, המרכז היהודי הגדול והחי אשר כוחות איך-ספורים שמורים בו לעתיד לבוא" (ע' כ"ט). לאור האמור על הספרות העברית ועל מרכזי היהדות מועיד ריבולוב לסופרים העבריים באמריקה תפקיד מיוחד: "הם, הנמצאים במקום ההתהוות של ההווי היהודי החדש, יכולים וצריכים למלא תפקיד נישא ורב בבניין ספרותנו והחייאתה. ולא רק בתרגומים, כי אם בעצם סגול התכונות המיוחדות לעולם החדש..." (ע' כ"ט-ל). "לנו נחוצה פרוזה בריאה ורעננה, ספורית ופועלת" (ע' ל). המסה מסתיימת בקריאה נרגשת: "קשרנו גורלנו בגורל העולם ובעלייתו נעלה גם אנחנו. ארץ-ישראל תהיה חלק ממנו וספרותנו – ענף אחד פורח באילן-חיים זה. נשבור את מטת-סדום, אשר בה הושכנו ונצא אל המרחב הקורא לנו: " למרחביה".

לא מוכר לנו כותב פרוזה החי היום באמריקה והוא יליד אמריקה. בספרו **סופרים עבריים באמריקה**, אברהם אפשטיין דן ברוב הסופרים בהם עסק ריבולוב במאמרו על "הספרות העברית באמריקה" (1943) – ומוסיף יצירות של זלמן שניאור, חיים טשרנוביץ (רב צעיר), ניסן טורוב, ש.ב. מקסימוב, מנחם ריבולוב, ישעיהו רבינוביץ (בכמה מהם הוא עוסק גם בספרו "מקורב ומרחוק"). ריבולוב מציין שהסיפור העברי האמריקני אחר לבוא, כי דרושים לו הווי מגובש, קרקע מוצקת, חיי-כלל, כלי-ביטוי וצורות לשון, בעוד שתקופת ההגירה הראשונה באמריקה לא היתה מוכשרת ליצירת סיפור עברי, ולא הקימה סופרים ראויים לשמם. אולם בראשית המאה החלו לבוא סופרים וקוראים עבריים, והסיפורת החלה להתפתח. בסכמו ב-1943 את מצב הספרות העברית באמריקה הוא מציין, שהסיפורת העברית בה עדיין בראשית התפתחותה, הרומן נמצא עדיין בחיתוליו. בשנת 1950 יצא קובץ מסות הביקורת של ריבולוב "עם הכד אל המבוע". השער השלישי שלו הוא "על

אדמת אמריקה" (ע' 211-350). הפתיחה לשער זה (ע' 211-213) חוזרת בעיקרה על אותן הערות שבמאמר הנ"ל על הסיפורת העברית באמריקה. הוא דן באותם מספרים בהם דן במאמר. השנים בהן התפתחו אותן תקוות על יצירה עברית באמריקה חלפו-עברו. מצבה של הסיפורת העברית המקורית באמריקה קשה עוד יותר ממצב השירה.

רחל איתן, ילידת תל-אביב, נפטרה בארה"ב ב-1987, לאחר ששימשה בארה"ב כמרצה לספרות ישראלית וספרות יידיש באוניברסיטת הופסטרט שבלונג-איילנד. ב-1966 פרסמה את הרומן "ברקיע החמישי", בו היא תיארה את עולמם של ילדי משפחות מעורערות בארץ-ישראל בימי מלחמת העולם השנייה, שזכה בפרס ברנר לספרות. בסוף שנות השישים הגיעה רחל איתן לארה"ב, ופרסמה את הרומן "שירה ושדות", שנדפס לראשונה ב-1974. "הספרייה לעם" של עם עובד – עם כוחה הספרותי – הצליחה יפה לתווך בין הסופרת שכבר חיה באמריקה לבין קהל הקוראים. זהו רומן על אביבה, אשה צעירה, רגישה, שחיי הנישואין שלה עם אמנון מגיעים למשבר. הוא מחפש לו אהבות ואהבהבים מחוץ לביתו. היא נקלעת לפרשות אהבהבים בישראל ומחוצה לה. תהפוכות הנישואים נותנים את סימניהם בשני הבנים. קשריה החברתיים של אביבה חושפים את האפלה בחיי החוג הרוצה לראות את עצמו כנוצץ, אך לא כל ה"נוצץ" זהב הוא. והדמויות המתנימות להיות מלח הארץ מתגלות כחיות חיים תפלים. חוויתה העיקרית של אביבה היא בדידות לנוכח אטימותם וקהותם של גברים. דמותה עמוקה מכל הדמויות האחרות ברומן. הרומן חושף את ירידת הדורות ואת המשבר המשפחתי בחוג החברתי המתואר. הסגנון שואף לאיפוק.

משה פלאי, (חיפה, 1936, בארה"ב מ-1957), פרופסור ליהדות באוניברסיטת פלורידה, ערך (בשנות השישים) את הירחון "למשפחה" ואת "ניב", שהיה במה של ה"משמרת הצעירה" באמריקה. פרסם ספרי ילדים "גיבורי הגטו" (ניו-יורק, 1963) ו"העירייה" (1964). ב-1961 פרסם רומן בשם "על דאטפת", העוסק בבעייה הסבוכה של יחסי העם היהודי עם העם הגרמני אחרי השואה. שטאה וסלחנות, נקם ורחמים, זכרון ושכחה, הגיון ורגשנות, הם נושאים העולים דרך עלילת הרומן. ההתמודדות עם נושא השואה ברומן חושפת את ההבדל שבין התייחסות רציונאלית-אידיאולוגית-אמנותית לבין התנסות במה שהיטלר והנאצים עוללו. פלאי יודע לטוות עלילה שקצבה הולך ומתגבר, ולשלב הגות מורכבת בלי לפגום ברצף העלילה. סגנונו עשיר, והוא יודע להפיק מזכרילשון אפקטים דקים. רומן אחר של פלאי הוא "אלהים במהפכת". זהו רומן סימבוליסטי-הגותי, שבעלילתו משולבות סוגיות תיאולוגיות, בעיות של זהות עצמית ויהודית, ובו יוצא הגיבור אדם לחפש את עצמו ואת אלהיו, מתמודד עם שאלה של קיום ושל מציאות האל. הוא משתתף בנסיונות היסטוריים (כולל צליבת ישו) ועכשוויים שונים, חי במציאות נוכחית והיסטורית (של דורות קודמים). אדם גלמוד בעולם מבולבל, עובר תהליכים דתיים, מתמודד עם חוויות דתיות, מחפש את האמת, את עצמו ואת אלהים. גם כאן מתבטא כוחו הלשוני של פלאי.

דוד רבי כתב ספרים שונים על קליטת יהודי המזרח בשנות החמישים. הוא כתב את "קפק הבגדדי" – סיפור על עלייתם וקליטתם של יוצאי עיראק בישראל. עניינו: המתח העדתי בארץ. קפק, ישראלי ממוצא מזרחי, נתלש מאורח-החיים של

בהקשר זה יוזכר גם שישי גמזו פרסם קובץ סיפורים בשם "תלתלי עשן" טרם נדודיו. כן פרסמה רינה לי ב-1968 קובץ סיפורים בשם "מכירה פומבית".

לב חקק פרסם רומן בשם "האסופים" (תמוז, 1977), שעיקרו חיי ישראלים בארה"ב והיחסים בין העדות השונות בישראל. הרומן עורר עניין רב בישראל בקרית-ספר ומחוצה לה, והדיו בביקורות הרבות נמשכו תקופה ארוכה. אף כי הרומן מביע מחאה על תופעות חברתיות שונות, הקו המאחה אותו הוא אהבת הארץ ללא תנאי, וסוף גיבורו המתלבט בחזרה אל הארץ. לב חקק פרסם גם קובץ סיפורים בשם "אם אשכחך" (קרית-ספר, 1981), ובו סיפר על חיי ישראלים בארה"ב עם הבזקים לארץ. הספר יצא מחדש ב-1994. בשנה זו יצא גם רומן חדש של חקק, "בית על גבעה", שזכה בפרס ברקאי לסיפורת מקורית, ובו מסופר על החוויה הישראלית באמריקה.

נוסף לאלה שהוזכרו, מן הראוי לציין שיש יוצרים בשירה ובפרוזה החיים בארה"ב ולא כינסו את יצירותיהם בספר. **יהודה שמיר, למשל, פרסם רשימות וסיפורים ריאליסטיים קצרים רבים ב"הדואר", שהקורא יכול למצואם על-ידי המפתחות לכרכים של "הדואר". פרופסור אברהם הולץ פרסם סיפורים ב"ניב" ולא כינסם. וכן ישנם יוצרים שקשה מאוד לדעת לאן לשייך את יצירתם המאוחדת. למשל, מתי מגד (פולין, 1925, בישראל מ-1926) עושה בארה"ב מזה מספר שנים. הרומן שלו "מם (שם שאול)" יצא ב-1985, ובו סיפור שנותיו האחרונות של מם שגלה מתוך בחירה או כפייה, והסיפור משתקף באספקלריה של כפילו ומספרו. מם מת, אולם ב"אחרית דבר" (ע' 322) חש המספר שהרומן תובע את המשכו ועל כן הוא נחפז לכתוב המשך זה מייד.**

זעום ביותר איפוא הוא מספרם של כותבי סיפורת עברית באמריקה היום.

סוף יבוא

עדתו, הכיר את אורח-החיים של יוצאי-אירופה בישראל, והפך לחלק מדור של "תלושים! אבודים! ללא עבר עם הווה מאולץ ובלי עתיד רוחני" (ע' 60). קפק היגר לאמריקה כשהוא נושא עמו מטען כואב על שבזו למורשתו. גם ב"חולמות ולחמות" תיאר רבי את יחס הקולטים אל יהודי עיראק, שאופיין על-ידי התנשאות ואיפה ואיפה. הזלזול בהם ובמורשתם הוא מקור סבל ב"עין ואין" קובל המספר על טכנוקראטים "רובוטיים" שקיבלו את פני העולים בפליט ונפטלין. אנו קוראים על חיי יהודי עיראק בעיראק – רבי מתאר שווקים, פרעות, דרכי חינוך, יחסי יהודים וערבים, מאכלים, וכו'. הרומן מתאר גם את הציפיות הגדולות מן העלייה, ואת האכזבות. גיבורו של "תהום שמש" הוא סלמן עזורי, שעלה לארץ מתוך הזדהות עם הגורל היהודי ומתוך אמונה תמימה בגאולה. בעיראק, ממנה בא, שמרו היהודים על ערכים של אהבת משפחה, מסורת, לימוד תורה, צניעות, שמירת מצוות, חינוך, ועוד. אך המציאות בארץ היתה קשה מנשוא. סלמן סבל ממחסור וחרפה, בזו למורשתו, קומתו נכפפה. הקולטים התייחסו אל הנקלטים כאל חומר שיש ללוש אותו לפי רצון הקולטים. "אהלי נוי" "מוקדש לכל העולים שהתגוררו באהלי נוי" בשנות החמישים ושעדיין לא מצאו בית בליבם". לאורך הרומן מחאה קשה נגד הקולטים ש"התיימרו להבינו ובליבם רק רצון לעשותנו אחרים". נוסף לכך פרסם רבי מחזה בשם "ישפתרון". ב"צל ומקל" הוא פרסם ארבעים וחמישה סיפורים ורשימות, שמתרחשים בעיראק, ישראל ואמריקה. המספר מוליך אותנו בסמטאות בגדד, ליד מסגדים וקשתות-אבן, מקום מצבורי אגדות ומטעני חלומות. נמצא בסיפורים קשת דמויות רחבה: חולה-רוח יהודי ("חוקאל רוח"), יהודי אדוק המקדיש כל חילו לתורה, חכם יהודי המטיף לא לעלות לארץ, כיוון שהתנועה הציונית היא חילונית ומנוגדת לאמונה בשם, ועוד. המספר מלווה את יהודי עיראק בדרכם לארץ ובה. הישראלים הירודים נשארים קשורים בטבור לארץ שאותם הם מבקרים ("ניצה משלמת").

10 ילדים מ-10 ערים שונות בברית המועצות לשעבר, זכו בתחרות תורה מטעם הארגון היהודי למען ילדים "צבאות השם" (חב"ד, ברוקלין). בסוף אוקטובר הגיעה הקבוצה (בגילים 8-13) לסיוור בן שבועיים באמריקה. הארגון הבינלאומי נוסד ב-1980 על פי המלצת הרב מנחם שניאורסון

על שירה עברית וסיפורת עברית באמריקה

(המשך מן הגליון הקודם)

ד. ומה באשר לעתיד?

ועמה אפשרות ההתחדשות וההשראה הנובעת מקשרים תרבותיים, ועל כן אין האיבון והשימור הכרחיים כבעבר. נוסף לכך, במקרה הנוכחי שלנו בהווה לא מדובר בקבוצה שעוברת מטריטוריה לטריטוריה, אלא ביחידים, שעושים זאת בזמנים שונים.

סקרנו במאמר את המצאי, בלי לנסות "לדרג". כתב שורות אלו מאמין במידת החסד בכל הנוגע להערכה וביקורת ספרותית. שכתו של יוצר עברי ככזה בחיי-הבלו עלי אדמות ממילא אינו רב, ואין טעם להוסיף עוד צער על הצער חסר השכר. ההיסטוריה הספרותית תשפוט ותנפה ממילא, והיא עושה זאת במידה כלשהי של צדק. רייזין ב-1902 כתב, שהספרות העברית באמריקה היא "ספרות של גולים", שמרבית יוצריה "בעודם בארץ מולדתם, לא נודע שמם בתור סופרים בישראל" (ע' 175). לא קשה לדון לשבט, לא קשה לאתר חולשות, אך קשה ליצור ספרות העומדת במבחן הדורות.

בסך-הכל מדובר ביוצרים שעלה בגורלם לחיות באמריקה. אין הם חיים כאן מתוך "אידיאולוגיה". והם מלאים אהבת ישראל, אהבה השפה העברית ואהבת ספרותה. חלק רב מהם עוסקים בהוראה באוניברסיטאות. ישראל ממלאת מקום מרכזי ביצירות שהזכרת, אות לקשר החזק של היוצרים אל המקום ממנו באו. חלק מן היצירות שזכרו נכתב בישראל. מדובר בבודדים, מעטים, "משוגעים" לשפה העברית ולספרותה. לרובם קשרים עם חוקרים ויוצרים בישראל. הם חיים חלק ניכר מהזמן פיסית ורוחנית בישראל. הם מעמידים תלמידים ומנחילים להם את אהבת ישראל, אהבת השפה והספרות העברית. יפה יעשה המרכז בארץ אם תיווצר אווירה מודעת של קירוב והתקרבות. שני הצדדים יצאו נשכרים. האזנה לציורי האדם וכאביו של פרייל, לשירי התהייה של בנד, לכאב החכם והפרספקטיבי של הרשב, לניכור של וייטהיל, לנוסטלגיה של כהנא-ניב, לחיפוש השורשים של כספי מסורי, לעצב של לינק, לזעקת השבר של פוקס, למחאה החברתית של רבי, לצער של איתן, לתהיות ההגותיות של פלאי, לקולו הקורא במדבר של רבי — עשויה להעשיר את כינורה של הספרות העברית בעוד נימה.

האוניברסיטה של לוס-אנג'לס, קליפורניה

רשימת ספרי שירה וסיפורת שהוזכרו במאמר

- 1 איתן, רחל. ברקיע החמישי. עם עובד, תל-אביב, 1962.
- 2 איתן, רחל. שידה ושדות. עם עובד, תל-אביב, 1974.
- 3 בנד, אברהם. הראי בוער באש. העוגן, ליד ההסתדרות העברית באמריקה בשיתוף עם אוגדן, ירושלים, 1963.
- 4 בלבן, אברהם. שירה יכולה. ספריית פועלים, תל-אביב, 1980.
- 5 — — טריסטן ואיזולדה, קורות אהבה בלתי אפשרית. פלד, תל-אביב, 1982. (מהדורה מחודשת: ביתן, תל-אביב, 1991).
- 6 — — החום הנכון, מחזור שירי אהבה. ביתן. תל-אביב, 1991.
- 7 גורין, חביב. חסר בית. טרקלין בע"מ, תל-אביב, 1984.
- 8 — — אינטרמצו. טרקלין בע"מ, תל-אביב, 1985.

הטענה שאין יצירה עברית מקורית באמריקה כיום הינה, איפוא, טעות עובדתית. בעוד שהגישה אל היוצרים העבריים שהיגרו לאמריקה לפני קום המדינה היתה מלווה באהדה, שנבעה, בין השאר, מהכרה באהבתם לעברית ולספרותה, שונה המצב היום, כשרוב רובם של היוצרים הם "יורדים". מצב זה יוצר בעיה אידיאולוגית עקרונית. נראה לי שגם עתידה של היצירה העברית באמריקה תלוי הרבה בישראלים. אמריקה עצמה — כפי שהדבר נכון לגבי דורות קודמים — הוציאה מתוכה מעט מאוד ילידי אמריקה שכתבו סיפורת או שירה עברית, ואין סיבה לחשוב שזה ישתנה בעתיד הנראה לעין. אין גם סיבה נראית לעין שתגרום לחשוב שבא הקץ לתופעה של מהגרים מישראל לאמריקה. המצב שתואר למעלה בשירה ובסיפורת ימשיך, ככל הנראה, לאפיין את מה שיתחולל בשטח זה.

אין בפנינו שאלה היכן מרכז הספרות העברית. העניין הוכרע מכבר. זהו שביט (מגוון. 1988) תיארה בפרוטרוט את הניסיון להקים באמריקה מרכז, שיהווה אלטרנטיבה למרכזים של תרבות עברית שגוועו באירופה, ניסיון שהסתיים בכישלון, למרות שבצד האמריקני היו יתרונות כלכליים ויתרונות של תשתית תרבותית. עליית ביאליק ואנשי "דביר" לארץ ב-1924 סימלה את סופו של תהליך נדידת המרכזים הספרותיים של הספרות העברית, "אם כי המרכז הארץ-ישראלי המשיך לשמור על קשרים עמוקים עם המרכז באמריקה ועם מה ששרד מן המרכזים הספרותיים באירופה" (ע' 448). יש לקוות שקשרים אלה יימשכו. ההכרה בהמשך קיום היצירה העברית המקורית באמריקה היא, בראש ובראשונה, לכבודה של העברית. אין היא גורעת כהוא זה ממרכזיותה של ישראל ואינה משנה כהוא זה את העובדה שמרכז הספרות העברית הוא בישראל מכבר, ואין מקום אחר שמתיימר להיות "בבלי" או "ספרד" ביחס לירושלים. הירידה מישראל אינה מתיישבת עם החלום הציוני, ומעוררת רגשות כנים באנשי-רוח. לנעימת השלילה מתלווה לעתים נעימת הפזילה, שאך מגבירה את נעימת השלילה. באותו ספר, נורית גוברין עסקה בנושא מעניין: "התביעה ליאמריקניות והגשמתה בספרות העברית באמריקה". היא סבורה, שבמרכז האמריקני התקיימו היחסים האופייניים של מרכז ושוליים, כפי שתיארם אבן-זוהר, השימור והאיבון הם מסימני ההיכר של הירידה לשוליים. כאשר קבוצה הנושאת תרבות מסוימת עוברת מטריטוריה אחת לטריטוריה אחרת, רחוקה, התרבות נצמדת למצב שבו היא הועברה, ואינה משתנה יחד עם השינויים בטריטוריה ממנה עברה. יש בכך היגיון רב, אך מוגזם לדבר בהקשרים כאלה על "חוקיות", מרכיבים חדשים צריכים להילקח בחשבון בהכללה הגיונית זאת, כמו, למשל, המרכיבים הבאים: התקשורת בין טריטוריות רחוקות קלה היום, פשוטה, נוחה, תכופה ובהישג-יד הרבה יותר מאשר בעבר,

9	— —	הדים וצללים. טרקלין בע"מ, תל-אביב, 1986.
10	— —	בעין הפנימית, טרקלין בע"מ, תל-אביב, 1987.
11	— —	הלפיד והסלע. טרקלין בע"מ, תל-אביב, 1988.
12	— —	גמזו, יוסי. תלתלי עשן — סיפורים. בצלאל ציריקובר בע"מ, תל-אביב, 1969.
13	— —	ארצות הצמאון. ספריית פועלים, תל-אביב, 1971.
14	— —	כליל החורש. רשפים, תל-אביב, 1971.
15	— —	פעמוני עין-כרם. — 1974.
16	— —	Jerusalem: Flutes of Longing. 1974
17	— —	קסטניטות בדם. ציריקובר בע"מ, תל-אביב, 1976.
18	— —	עמוק בלילה, עמוק בירושלים. The Bridge, Sydney, Australia, 1977
19	— —	הרשב, בנימין. שירי גבי דניאל. סימן קריאה. תל-אביב, 1990.
20	— —	ויטהיל, רוברט. עורבים חומים. עקד, תל-אביב, חשמ"ד.
21	— —	חקק, לב. האסופים. תמוז, תל-אביב, 1977.
22	— —	אם אשכחך. קרית ספר, ירושלים, 1981. יצא מחדש: ירון גולן, 1994.
23	— —	להריש שיר עברי בלוס-אנג'לס. קרית-ספר, תל-אביב, 1988. יצא מחדש: ירון גולן, 1994.
24	— —	בית על גבעה. ירון גולן, 1994.
25	— —	כהנאיב, שרי. אתה בא בחשאי. ספריית פועלים, תל-אביב, 1989.
26	— —	כספי מסורי, מישאל. שירי הסב. רשפים, תל-אביב, 1982.
27	— —	כספון. רשפים, תל-אביב, 1990.
28	— —	לי, רנה. בשדרה לילית. מחברות לספרות, 1960.
29	— —	ימים של בלי. מחברות לספרות, 1965.
30	— —	אל פרוורי השמש. "יבנה" בע"מ, תל-אביב, 1971.
31	— —	שנות צהריים. רשפים, 1980.
32	— —	מכירה פומבית. סיפורים. אלי"ף בע"מ, תל-אביב, 1968.
33	— —	לינק, ברוך. ממראות בית החולים ושירים נוספים. אלי"ף, תל-אביב, 1982.
34	— —	מגד, מתי. מס (שם שאול). ספריית פועלים, תל-אביב, 1985.
35	— —	מרתאן, אברהם. שבות הסירות עם ערב. מחברות לספרות, תל-אביב, 1966.
36	— —	פוקס, אסתר. לי אסור להתאבד. עקד, תל-אביב, 1983.
37	— —	פלאי, משה. דאטפת. עליל, ניו-יורק, 1961.
38	— —	אלהים במהפכת. אלי"ף, תל-אביב, 1965.
39	— —	פרייל, גבריאל. נוף שמש וכפור. "אוהל", ניו-יורק, 1944.
40	— —	נר מול כוכבים. מוסד ביאליק, ירושלים, 1954.
41	— —	מפת ערב. דביר, תל-אביב, 1961.
42	— —	מבחר שירים ודברים על יצירתו מאת אהרון שבתאי. ערך: דן צלקה. מחברות לשירה, תל-אביב, 1965.
43	— —	האש והדממה. אגודת הסופרים העבריים ליד הוצאת מסדה, 1968.
44	— —	מתוך זמן ונוף. שירים מקובצים. מוסד ביאליק, ירושלים, 1972.
45	— —	שירים משני הקצוות. שוקן, ירושלים, 1976.
46	— —	ילקוט שירים. ליקט והוסיף מבוא והסברים, ראובן בך-יוסף, יחדיו, תל-אביב, 1978.
47	— —	אדיב לעצמי — שירים. הקיבוץ המאוחד, תל-אביב, 1980.
48	— —	חמישים שיר במדבר — 1980-1985. הקיבוץ המאוחד, סימן קריאה, 1987.
49	— —	Sunset Possibilities and other Poems. Translated with introduction by Robert Friend; with a preface by T. Carmi. Jewish Publication Society, Philadelphia, 1985.
49	— —	רבי, דוד. באור הראשון. "רנסנס", חיפה, 1968.
50	— —	אור זרוע. דפוס בריקלין. פילדלפיה, פנסילבניה, 1974.
51	— —	קפק הבגדדי. אלי"ף, תל-אביב, 1957.
52	— —	צל ומקל. אלי"ף, תל-אביב, 1977.
53	— —	יש פתרון (מחזה). אלי"ף, תל-אביב, 1976.
54	— —	חולמות ולוחמות. אלי"ף, תל-אביב, 1979.
55	— —	עין ואין. אלי"ף, תל-אביב, 1981.
56	— —	תהום שמש. אלי"ף, תל-אביב, 1983.
57	— —	אהלי נוי". צורך מס' 1, באר-שבע, 1990.
58	— —	מעגל הנדוד. צורך מס' 1, באר-שבע, 1991.
59	— —	רוס דניאל, דליה. פרחי יש. קרית-ספר, ירושלים, 1976.
ביבליוגרפיה		
1	אבן-זוהר, איתמר. "הספרות העברית הישראלית: מודל היסטורי". הספרות , יולי 1973, כרך ד' מס' 3, 440-427.	
2	אפשטיין, אברהם. סופרים עבריים באמריקה. דביר, 1952.	
3	— — מקובץ ומרוק . אוהל, ניו-יורק, 1943.	
4	גוברין, נורית. "התביעה לאמריקניות" והגשמתה בספרות העברית באמריקה". מגוון . התקין וערך שלמה נש. עמ' 81-97. מכון הברמן למחקרי ספרות, לוד, 1988.	
5	דותן, אסתר. ראיינה. "ראיון עם גבריאל פרייל חתן פרס ביאליק, תשנ"ב". הדואר , 12 בדצ' 1991, ע' 13-16.	
6	הלקין, שמעון. "הודים ויהדות באמריקה". שוקן, ירושלים ותל-אביב, 1946.	
7	— — "שירה עברית באמריקה". דרכים וצדי דרכים . כרך א', ע' 65-69. אקדמון, ירושלים, 1969.	
8	זילברשגל, אייזיק. "השירה העברית בעולם החדש". בתוך אחיספר . ערכו: ניגר, שמואל, וריבולוב, מנחם. הוצאת קרן לואיס למד לספרותנו בעברית ובאידית, ניו-יורק, 1943, ע' 216-245.	
9	מלאכי, אר. "ראשית השירה העברית באמריקה". ספר השנה ליהודי אמריקה , תרצ"ה, ע' 296-311.	
10	פרסקי, דניאל. "על פרשת ספרותנו החדשה באמריקה". ספר היובל של 'הדואר' (5) בעריכת מנחם ריבולוב, ההסתדרות העברית באמריקה, ניו-יורק, תרפ"ז.	
11	— — "הספרות העברית באמריקה". לוח אחיעבר , א', תרע"ח, ע' 63-83.	
12	קבקוב, יעקב. חלוצי הספרות העברית באמריקה . מחקרים ותעודות. יבנה, תל-אביב/קליבלנד, אוהיו, המכון ללימודי היהדות, 1967.	
13	ריבולוב, מנחם. "השירה העברית באמריקה". כתבים ומגילות , 167-229.	
14	— — "מטת סדום ומרחבייה". בספרו: ספר המסות , עוגן, ניו-יורק, 1938, יח"לא.	
15	— — אנתולוגיה של השירה העברית באמריקה . עוגן, ניו-יורק, 1938.	
16	— — "הספרות העברית באמריקה". בתוך אחיספר . ערכו: ניגר, שמואל, וריבולוב, מנחם. ההסתדרות העברית באמריקה, ניו-יורק, 1943, ע' 93-182.	
17	— — עם הכד אל המבוע . עוגן, ניו-יורק, 1950.	
18	שקד, גרשון. הסיפורת העברית 1880-1980 , כרך ג', 108-157.	
20	שביט, זוהר. "הניסיון הכושל להקים מרכז של ספרות עברית באמריקה". מגוון , ספר היובל ליעקב קבקוב . התקין וערך שלמה נש, ע' 433-449. מכון הברמן למחקרי ספרות, 1988.	
	Feldman, Yael. S. <i>Modernism and Cultural Transfer: Gabriel Preil and the Tradition of Jewish Literary Bilingualism</i> . Hebrew Union College Press, Cincinnati, 1986.	
	Silberschlag, Eisig. "Minor Center of Hebrew Literature in America". In <i>From Renaissance to Renaissance</i> . Ktav Publishing House, Inc., N.Y., 1973, PP. 249-328.	

עוד על ספרות עברית באמריקה

אדית קובנסקי – משוררת עברית באמריקה

המשוררת אדית קובנסקי נולדה ברומניה בשנת 1945, ובשנת 1948 הגיעה ארצה דרך קפריסין. משנת 1966 היא חיה וכותבת באמריקה. בשנים האחרונות היא משמשת מרצה לספרות וללשון העברית באוניברסיטת וויאן שבדטרויט.

קבצים של שירה יצאו לאור במהדורות דו-לשוניות, עברית-אנגלית, ע"י הוצאת הספרים "עקד" בתל-אביב (אנטומיה של אהבה, ושירי לילה, תשנ"ב; אוטוביוגרפיה חלקית ו- מקורות, תשנ"ד; הראשון הוקדש למשורר גבריאל פרייל שלדבריה היה לה "אב רוחני"). שירה של אדית קובנסקי הם אישיים; אינטימיים באופים. היא מרבה לדבר על אהבה, על החיפוש הנצחי אחר מהותם של החיים והאושר כמו גם על היבטים אחרים של העולם הסובב אותה ועל התייחסותה אליהם.

רבים בשירה הלילה והצללים, אך התחושה היא שבסופו של דבר התקווה והאור מנצחים. היא אף מרבה להעלות את הניגודים הרבים המאכלסים את העולם ואת חיינו ומנסה איכשהו לישבם ולחיות עמהם במין השלמה הרמונית.

רחל כנען-קיימן

אודה למי שיואיל לתת לי מידע נוסף על הסיפורת והשירה העברית באמריקה היום. תודה לאלה שכתבו לי מכתבים יקרים בעקבות המאמר.

פרופ' רינה לי כינסה מסיפוריה בספרה מכירה פומבית וכן פירסמה את אויב! אויב! – פרקי יומן מניגריה. קודם לכן הופיעו סיפורים שלה ב"דבר", "הארץ" ו"מאזניים". עשרות מסיפוריה הופיעו ב"הדואר" וב"בצרון", ושניים אף תורגמו לאנגלית.

איילה שעשועי-מירון, ילידת הארץ, בוגרת אוניברסיטת תל-אביב בספרות ובקולנוע, מוסמכת בקולנוע מאוניברסיטת קליפורניה בלוס אנג'לס, פרסמה את כחול בעני הרוחות (ספרית פועלים, 1992) בו תיארה תמונות מקבילות בחייהן של אם ילידת עיראק, ובתה, ילידת הארץ.

לב חקק, אוניברסיטת קליפורניה בלוס אנג'לס